

Електронне наукове фахове видання "Державне управління: удосконалення та розвиток" включено до переліку наукових фахових видань України з питань державного управління (Наказ Міністерства освіти і науки України від 22.12.2016 № 1604)

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Дніпровський державний
аграрно-економічний
університет

ДКС Центр
Видавництво ТОВ «ДКС-центр»

Державне управління: удосконалення та розвиток № 4, 2017

УДК 338

Г. В. Костюк,

к. е. н., доцент кафедри менеджменту,

Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ

І. А. Павленко,

д. е. н., професор кафедри менеджменту,

Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ

О. О. Підкуйко,

к. н. з держ. упр., доцент кафедри менеджменту,

Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА АНТИМОНОПОЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ЕНЕРГЕТИЧНИХ РЕСУРСІВ

G. Kostiuk,

PhD, associate professor of management department,

Kyiv national university of technology and design, Kyiv

I. Pavlenko,

Doctor of Economics, professor of management department,

Kyiv national university of technology and design, Kyiv

O. Pidkuiko,

PhD (Public Administration), associate professor of management department,

Kyiv national university of technology and design, Kyiv

FEATURES OF FUNCTIONING AND ANTIMONOPOLY ADJUSTING OF MARKET OF POWER RESOURCES

У статті досліджено особливості функціонування та антимонопольного регулювання ринку двох видів енергетичних ресурсів: електроенергії та природного газу. Ці ринки мають схожу специфіку функціонування, підходи до регулювання та тенденції реформування з метою адаптації до законодавства ЄС. Висвітлено основні проблеми функціонування цих ринків. Проаналізована державна політика у сфері реформування конкурентного середовища та імплементації третього енергетичного пакета європейського союзу. В процесі дослідження діяльності ринку електроенергії та природного газу, виявлено фактори, які стримують розвиток конкуренції, розглянуто заходи Антимонопольного комітету України по усуненню виявлених недоліків.

В статті проведено аналітичний огляд законодавчої бази, які була удосконалена Антимонопольним комітетом України, для запобігання монополізації ринку енергетичних ресурсів. Окреслено пріоритетні завдання Антимонопольного комітету України щодо співпраці з державними органами та учасниками ринків природного газу щодо розвитку конкуренції, вирішення проблемних питань та, зокрема, реалізації положень, передбачених нормами Третього енергетичного пакета.

The article features research operation and antitrust market two types of energy: electricity and natural gas. These markets have a similar specificity performance, approaches to regulation and reform trends in order to adapt to EU legislation. The basic problems of these markets. Analyzed government policies in reforming the competitive environment and the implementation of the third energy package of the European Union. During the study of the market for electricity and natural gas discovered factors that hinder the development of competition, considered measures Antimonopoly Committee of Ukraine to address the deficiencies.

In the article the analytical review of the legal framework, which has been improved by the Antimonopoly Committee of Ukraine to prevent monomopolizatsiyi energy market. Outlined the priorities of the Antimonopoly Committee of Ukraine on cooperation with government agencies and market participants on gas competition, solving problems and in particular the implementation of the prescribed norms Third Energy Package.

Ключові слова: енергетичні ресурси, ринок електричної енергії, ринок природного газу, конкуренція, монополія, Антимонопольний комітет, регулювання, антимонопольна політика.

Keywords: power resources, market of electric energy, market of natural gas, competition, monopoly, Antimonopoly committee, adjusting, antimonopoly politics.

Постановка проблеми. Енергетична галузь – економічна запорука державного суверенітету. Від надійного і сталого її функціонування залежать темпи виходу України з кризового стану та рівень енергетичної безпеки як складової національної безпеки держави. Лібералізація ринку енергетики України, запровадження ціноутворення на ринкових принципах, розвиток конкуренції на цьому ринку є одним з головних зобов'язань, які взяла на себе Україна. Захист та побудова культури конкуренції на ринку енергетики є пріоритетним напрямом діяльності Антимонопольного комітету України (АМКУ).

У статті зроблено акцент на ринках двох видів енергетичних ресурсів: електроенергії та природного газу. Ці ринки мають схожу специфіку функціонування, підходи до регулювання та тенденції реформування з метою адаптації до законодавства ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висвітленням окремих аспектів антимонопольної політики та її реалізацією займалися такі науковці, як І.С. Біла, В.В. Венгер, Б.М. Марков, Л.І. Міхов та інші. Однак у науковій літературі не повною мірою досліджено проблеми щодо створення ефективного та дієвого механізму регулювання конкуренції на ринку енергоресурсів, не нагромаджено достатнього числа результативних досліджень, які б стали основою для теоретичного обґрунтування теперішнього конкурентного середовища та формування гнучкої антимонопольної політики України.

Метою дослідження є аналіз особливостей функціонування та антимонопольного регулювання ринку енергоресурсів в Україні, обґрунтування шляхів підвищення ефективності державної політики підтримки та розвитку конкуренції в галузі.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. В Україні діє єдиний Оптовий ринок електричної енергії, попит на якому формують кінцеві споживачі, задоволення якого забезпечують виробники та імпортери електричної енергії, а інші суб'єкти господарювання є посередниками між виробником та кінцевим споживачем, що обумовлено особливими споживчими якостями та фізико-технічними характеристиками товару «електрична енергія» (одночасність виробництва та споживання, неможливість складування, повернення, переадресування).

Рада Оптового ринку електричної енергії України є представницьким органом та здійснює загальний нагляд за роботою ДП «Енергоринок», системи забезпечення функціонування Оптового ринку електричної енергії України, виконанням умов Договору між членами Оптового ринку електричної енергії України та пов'язаних із цим зобов'язань.

Конкуренція на ринках електричної енергії обмежується значним впливом держави в особі Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП), та Міненерговугілля. При цьому ціни (тарифи) на електричну енергію та її транспортування на всіх етапах продажу регулює НКРЕКП, а Міненерговугілля впливає на обсяги ресурсного наповнення ринку товаром та його подальший перерозподіл шляхом формування прогнозних балансів та управління ДП «НЕК «Укренерго», яке здійснює діяльність із централізованого диспетчерського оперативно-технологічного) управління.

На сьогоднішній день, державна політика у сфері реформування конкурентного середовища та імплементації третього енергетичного пакета Європейського Союзу, представлена наступними кроками:

- підписано договір про заснування Енергетичного Співтовариства (Україна приєдналась 01.02.2011) [8];
- впроваджуються конкурентні моделі ринків (багатоманітність покупців та продавців): Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [1], Закон України «Про ринок природного газу» [5];
- продовжується процес відокремлення функцій природної монополії від діяльності на конкурентних ринках: Закон України «Про НКРЕКП» [3], Закон України «Про ринок електроенергії» (готується до другого читання) [4].

У складі оптового ринку електричної енергії України діють [7]:

1. Ринок генерації – загальнодержавний ринок електричної енергії, яку купує ДП «Енергоринок» з метою здійснення діяльності з оптового постачання електричної енергії. Частки ринку основних продавців (у натуральному вимірі у 2016 році): 53,7% – ДП «НАЕК» Енергоатом», 31,8% – ГК ТЕС, 6,2% – ГЕС, крім таких що працюють за «зеленим тарифом». Основний покупець – ДП «Енергоринок» (частка 100%).

2. Ринок оптового продажу – загальнодержавний ринок електричної енергії, яка продається ДП «Енергоринок» з метою здійснення діяльності з оптового постачання електричної енергії. Основний продавець – ДП «Енергоринок» (частка 100%). Основні покупці – 93% постачальників електричної енергії за регульованим тарифом.

3. Ринок передачі – загальнодержавний ринок послуг з передачі електричної енергії магістральними та міждержавними електричними мережами, включно із централізованим диспетчерським управлінням об'єднаною енергосистемою України та наданням допоміжних засобів, які купує ДП «Енергоринок» з метою здійснення діяльності з оптового постачання електричної енергії. Основний покупець – ДП «Енергоринок» (частка 100%). Основний продавець – ДП «НЕК «Укренерго» (частка 100%).

Незважаючи на розмір ринкових часток, ринкова влада вищевказаних суб'єктів господарювання на загальнодержавному ринку електричної енергії стримується факторами адміністративного характеру. Єдиним товаром, що обертається на ринку генерації, є електрична енергія незалежно від типу електрогенеруючої станції (атомна, теплова, гідроелектростанція тощо).

Величина пропозиції електричної енергії (виробництва) пропорційно залежить від величини попиту (споживання), який коливається в різні пори року і протягом доби.

Ресурсне наповнення базової частини добових графіків виробництва/споживання електроенергії в ОЕС України відбувається переважно за рахунок атомних електростанцій, а також частково за рахунок відновлюваної енергетики, теплоелектроцентралей, імпорту, теплоелектростанцій та великих гідроелектростанцій.

Теплові електростанції працюють як в базовій частині графіка, так і в змінній його частині та включаються за принципом замикаючої решти.

Гідроелектростанції та гідроакumuлюючі електростанції працюють переважно в змінній (піковій) частині графіка, при цьому такі електростанції мають пріоритет щодо включення в роботу, що пов'язано з високою здатністю таких електростанцій до регулювання частоти й навантаження та відносно незначною собівартістю виробництва електричної енергії.

При цьому електрична енергія є єдиним товаром, що характеризується ознакою однорідності і взаємозамінності незалежно від способу її виробництва (АЕС, ГЕС чи ТЕС) та умов продажу і споживання.

В процесі дослідження діяльності ринку електроенергії, виявлено такі фактори, які стримують розвиток конкуренції:

1. Економічні (відсутність цінової конкуренції, значний рівень заборгованості, невідповідність умов договорів практиці ведення бізнесу, проблеми вугільного сектору);
2. Політичні;
3. Технічні (особливості обладнання, високий рівень зношеності основних засобів);
4. Адміністративні (непрозоре формування прогнозних балансів, непрозоре формування ГЦС, різна відповідальність виробників за порушення режиму роботи, диспропорції в оплаті виробникам, диспропорції в тарифах для виробників, непрозорість платежів виробникам, перехресне субсидювання, недосконалість законодавства, що регулює питання відповідальності за заборгованість за електроенергію, зволікання з відокремленням, незастосування стимулюючого регулювання, непрозорість процедури приєднання до мереж, нерівність можливостей доступу до мереж ПНТ та ПРТ, нерівність можливостей щодо ресурсного наповнення ринку товаром).

В 2016 р., АМКУ проведено ряд заходів по усуненню виявлених недоліків, а саме:

1. Непрозорість формування оптової ринкової ціни на електричну енергію.

17.09.2015 – 03.03.2016. АМКУ надав НКРЕКП рекомендації від 17.09.2015 № 12-рк розробити та затвердити порядок формування прогнозованої оптової ринкової ціни з урахуванням граничної ціни системи та умовно-постійних витрат суб'єктів господарювання, що здійснюють виробництво електричної енергії на теплоелектростанціях. На виконання рекомендацій АМКУ від 17.09.2015 № 12-рк НКРЕКП було розроблено та затверджено постановою від 03.03.2016 № 289 Порядок формування прогнозованої оптової ринкової ціни електричної енергії [13]. При цьому вказаний нормативно-правовий акт було попередньо погоджено з Комітетом.

01.06.2016 – 16.08.2016. За результатами комплексного дослідження АМКУ рекомендував Міненерговугілля розробити та прийняти нормативно-правові акти, спрямовані на встановлення прозорого та недискримінаційного порядку формування Прогнозного фізичного балансу електроенергії України об'єднаної енергетичної системи України (річного/квартального/місячного). На виконання вказаних рекомендацій Міненерговугілля наказом від 16.08.2016 № 521 затвердила Порядок складання річних та місячних прогнозних балансів електричної енергії об'єднаної енергетичної системи України, який було попередньо погоджено з АМКУ [9].

17.09.2015 – 01.10.2016. За результатами комплексного дослідження АМКУ рекомендував НКРЕКП та Раді ОРЕ забезпечити прийняття нормативно-правового акта, спрямованого на визначення порядку та/або методики розрахунку та/або формування НКРЕКП величини обмеження граничної ціни системи.

На виконання рекомендацій АМКУ від 17.09.2015 № 12-рк НКРЕКП постановою від 30.09.2016 № 1766 «Про погодження рішення Ради Оптового ринку електричної енергії України від 26, 31 серпня 2016 року (підпункт 6.1 протоколу № 16)» погодила рішення Ради Оптового ринку електричної енергії України від 26, 31 серпня 2016 року (підпункт 6.1 протоколу № 16) про затвердження Змін до додатка 2 до Договору між членами Оптового ринку електричної енергії України (Правила Оптового ринку електричної енергії України, погоджені постановою НКРЕ від 09 серпня 2012 року №

1028) у частині визначення Розпорядником системи розрахунків обмеження граничної ціни системи за електроенергію та вдосконалення механізму ціноутворення на електроенергію для виробників, які працюють за ціновими заявками. Відповідні зміни набрали чинності з 01 жовтня 2016 року та діють по 31 січня 2017 року [7].

2. Відсутність цінової конкуренції між учасниками ринку під час продажу електричної енергії ДП «Енергоринок».

01.06.2016 – 30.12.2016. За результатами комплексного дослідження АМКУ рекомендував Міненерговугілля, НКРЕКП та Раді ОРЕ ужити заходів щодо запровадження цінової конкуренції між виробниками електроенергії та її імпортерами, запровадити механізми купівлі-продажу допоміжних послуг (порядок придбання). 10.06.2016 Рада ОРЕ на позачерговому засіданні розглянула пропозиції та рекомендації з розвитку конкуренції на ринках електричної енергії, наведені у Звіті, та створила робочу групу з розвитку конкуренції.

У серпні 2016 року Рада ОРЕ схвалила Дорожню карту з реалізації рекомендацій АМКУ за результатами дослідження ринків електричної енергії та енергетичного вугілля. На 30.12.2016 триває розробка проекту відповідних змін до Правил ОРЕ.

3. Високий рівень заборгованості ДП «Енергоринок» перед продавцями.

01.06.2016 – 31.12.2016. За результатами комплексного дослідження ринків електричної енергії та енергетичного вугілля Комітет запропонував Міненерговугілля, НКРЕКП та Раді ОРЕ:

– розробити та прийняти нормативно-правовий акт, яким було б визначено прозорий та недискримінаційний порядок та/або методику нарахування виробникам електричної енергії авансових платежів, у тому числі за рахунок залучених кредитних коштів;

– ужити заходів, спрямованих на покращення стану розрахунків на Оптовому ринку електричної енергії України між виробниками електричної енергії та державним підприємством «Енергоринок».

На виконання вказаних рекомендацій НКРЕКП розробила: постанову КМУ від 23 серпня 2016 року № 591 «Про внесення змін до Правил користування електричною енергією для населення» [10], проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення розрахунків за електричну енергію» – АМКУ надав до зауваження та пропозиції [6]. Проект постанови НКРЕКП «Про затвердження Змін до Порядку визначення відрахувань коштів на поточні рахунки постачальників електричної енергії за регульованим тарифом та на поточний рахунок із спеціальним режимом використання оптового постачальника електричної енергії» - АМКУ надав до нього зауваження та пропозиції. Наразі триває імплементація відповідних пропозицій АМКУ [14].

4. Непрозорість планування виробництва та фактичного ресурсного наповнення ринку.

01.06.2016 – 16.08.2016. За результатами комплексного дослідження АМКУ рекомендував Міненерговугілля розробити та прийняти нормативно-правові акти, спрямовані на встановлення прозорого та недискримінаційного порядку формування Прогнозного фізичного балансу електроенергії України об'єднаної енергетичної системи України (річного/квартального/місячного).

На виконання вказаних рекомендацій Міненерговугілля наказом від 16.08.2016 № 521 затвердило Порядок складання річних та місячних прогнозних балансів електричної енергії об'єднаної енергетичної системи України, який було попередньо погоджено з АМКУ [9].

5. Непрозорість тарифоутворення для теплоелектростанцій.

01.06.2016 – 31.12.2016. За результатами комплексного дослідження ринків електричної енергії та енергетичного вугілля Комітет запропонував Міненерговугілля, НКРЕКП та Раді ОРЕ:

– забезпечити прийняття нормативно-правового акта, спрямованого на визначення порядку та/або методики розрахунку та/або формування Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, величини обмеження граничної ціни системи.

– запровадити механізми купівлі-продажу допоміжних послуг (порядок придбання допоміжних послуг, відповідні договори).

– ужити заходів, спрямованих на скасування (зменшення) практики додаткових платежів виробникам, що працюють за ціновими заявками.

На виконання вказаних рекомендацій НКРЕКП розробила проект постанови «Про затвердження Змін до Порядку затвердження та коригування інвестиційної складової в тарифі на електричну енергію», а АМКУ надав свої зауваження та пропозиції до нього.

6. Непрозорість ціноутворення на енергетичне вугілля.

01.06.2016 – 31.12.2016. На думку Комітету, існує нагальна необхідність встановлення прозорих правил торгівлі вугільною продукцією, створення прогнозованого ринку з рівними умовами ведення бізнесу для всіх суб'єктів господарювання. За результатами розгляду проекту Закону України «Про ринок вугільної продукції» Комітет надав Міненерговугілля зауваження до зазначеного законопроекту, оскільки застосування ринкових індикаторів цін на вугілля на підставі відповідної Методики, яка має розроблятися центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері економічного розвитку, за певних умов може призвести до спотворення цінової конкуренції, а також застосування обмежень на роздрібному ринку вугілля.

Комітет запропонував Міненерговугілля: ужити заходів щодо запровадження в Україні ринку торгівлі енергетичним вугіллям; ужити заходів щодо приведення державної підтримки державних вугледобувних підприємств до рівня, який не призводитиме до спотворення конкуренції на ринку енергетичного вугілля України відповідно до статті 18 Договору про заснування Енергетичного Співтовариства. На 31.12.2016 триває робота з ВРУ, НКРЕКП та Міненерговугіллям щодо напрацювання концепції імплементації вказаних рекомендацій АМКУ.

7. Перехресне субсидювання в тарифах між окремими категоріями споживачів та між споживачами ліцензіатів за регіональною ознакою.

01.02.2016 – 31.12.2016. До Комітету надійшов проект постанови НКРЕКП «Про затвердження Порядку ринкового формування роздрібних тарифів на електричну енергію, що відпускається споживачам», розроблений з метою встановлення механізму поступового переходу від застосування єдиних роздрібних тарифів на електричну енергію та переходу до їх ринкового формування.

Проектом Порядку було передбачено здійснення перехресного субсидіювання не тільки за рахунок споживачів електропередавальних організацій, але й за рахунок споживачів постачальників за нерегульованим тарифом (ПНТ), при цьому останні є конкурентами електропередавальних організацій. Вказана норма могла призвести до обмеження чи спотворення конкуренції, усунення ПНТ з ринку. Комітетом були надані зауваження та пропозиції до документа щодо припинення (зменшення) обсягів перехресного субсидіювання через оптову ринкову ціну на електричну енергію окремих категорій споживачів.

Зазначені зауваження були враховані НКРЕКП у проекті постанови НКРЕКП «Про затвердження Порядку ринкового формування роздрібних тарифів на електричну енергію, що відпускається споживачам».

Одночасно було запропоновано НКРЕКП звернути увагу, що об'єктивними передумовами досягнення ринкового формування роздрібних тарифів на електроенергію є, зокрема, скасування практики перехресного субсидіювання, повне організаційне та юридичне відокремлення функцій з розподілу діяльності з постачання електроенергії та створення прозорих умов доступу до електричних мереж.

Крім того, наразі ВРУ, НКРЕКП, Міненергougілля та АМКУ напрацьовують концепцію імплементації пропозицій АМКУ щодо поступового скасування перехресного субсидіювання між окремими групами споживачів, у тому числі в умовах впровадження повномасштабного ринку електричної енергії.

8. Відсутність в енергопостачальних компаніях стимулів скорочувати свої витрати за діючої моделі «витрати плюс».

13.01.2016 – 21.06.2016. Зaproвадження стимулюючого регулювання, тобто визначення необхідного доходу на рівні, що має забезпечити підприємству можливість надійно та економічно доцільно надавати свої послуги, допомогло б «відійти» від діючої моделі «витрати плюс» та стимулювати електропередавальні організації до зменшування власних витрат, інвестувань в розвиток електричних мереж з метою досягнення встановленого цільового показника якості послуг.

Разом з тим проект постанови НКРЕКП «Про затвердження Змін до Порядку визначення необхідного доходу від здійснення діяльності з постачання електричної енергії у разі застосування стимулюючого регулювання та Порядку визначення необхідного доходу від здійснення діяльності з передачі електричної енергії у разі застосування стимулюючого регулювання» не містив жодних економічних розрахунків та пояснень стосовно того, за рахунок яких коштів буде збільшено дохід для електропередавальних організацій, яким чином буде здійснюватися контроль за використанням коштів, передбачених для реконструкції та модернізації мереж. Про зазначене було повідомлено НКРЕКП та надано зауваження до проекту постанови.

Враховуючи, що постанова НКРЕКП поширюватиметься на всіх суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність з постачання та передачі електричної енергії, та не містить ознак надання окремим суб'єктам господарювання переваг, вказаний проект постанови був погоджений Комітетом. Крім того, АМКУ рекомендував НКРЕКП ужити вичерпних заходів, спрямованих:

- на перехід суб'єктів природної монополії на стимулююче регулювання;
- на запровадження механізму купівлі електропередавальними та електророзподільними підприємствами електричної енергії для компенсації технологічних витрат електричної енергії на її передачу та розподіл.

Наразі НКРЕКП здійснює підготовку пілотного проекту з запровадження стимулюючого регулювання на базі окремих Обленерго у 2017 році.

9. Застосування тимчасових надзвичайних заходів на ринку електричної енергії.

01.07.2014 – 31.01.2016. Протягом другого півріччя 2014 – першого півріччя 2015 років КМУ впроваджував тимчасові надзвичайні заходи на ринку електричної енергії, застосування яких за певних умов могло мати негативний вплив на конкуренцію. АМКУ здійснював розгляд відповідних проектів (за 2014–2015 рр.–10), актів та надавав Міненергougілля та КМУ свої зауваження й заперечення до відповідних норм.

Ужиття тимчасових надзвичайних заходів здійснювалося з метою подолання наслідків тривалого порушення нормальної роботи ринку у зв'язку з виникненням аварійних ситуацій в об'єднаній енергетичній системі України, спричинених пошкодженням електроенергетичних установок, їх елементів, споруд, та забезпечення надійної, безперебійної (стабільної) роботи об'єднаній енергетичній системі.

При цьому КМУ у січні 2016 року під час розгляду проекту постанови Кабінету Міністрів України «Про вжиття тимчасових надзвичайних заходів на ринку електричної енергії» підтримав позицію АМКУ та не прийняв зазначену постанову.

Суб'єктами ринку природного газу в Україні, відповідно до Закону України «Про ринок природного газу», є оператор газотранспортної системи, оператор газорозподільної системи, оператор газосховища, оператор установки LNG, замовник, оптовий продавець, оптовий покупець, постачальник та споживач (у тому числі вразливі споживачі та захищені споживачі).

Сьогодні в Україні близько 200 підприємств здійснюють діяльність з видобутку природного газу. Основними суб'єктами господарювання в цьому секторі є ПАТ «Укргазвидобування» і ПАТ «Укрнафта».

Діяльність з транспортування природного газу, у тому числі діяльність з транзиту природного газу територією України здійснює оператор газотранспортної системи, яким є ПАТ «Укртрансгаз».

Діяльність з розподілу природного газу (переміщення природного газу газорозподільною системою з метою його фізичної доставки споживачам, у тому числі й побутовим, але що не включає постачання природного газу) здійснюють оператори газорозподільних систем. Сьогодні 48 операторів газорозподільних систем мають ліцензію на розподіл природного газу.

Діяльність зі зберігання природного газу в підземних сховищах газу здійснює оператор газосховищ ПАТ «Укртрансгаз». Купівлю-продаж природного газу, у тому числі імпорту, здійснюють постачальники природного газу, оптові покупці та оптові продавці природного газу.

На виконання положень Закону України «Про ринок природного газу» та згідно з рішенням Кабінету Міністрів України НАК «Нафтогаз України» визначено постачальником «останньої надії».

Особливістю ринків природного газу є безпосередня близькість до природних монополій. Близько 80% видобутку та понад 70% імпорту природного газу в 2016 році здійснювала НАК «Нафтогаз України», займаючи більше 70% на оптовому ринку природного газу.

В процесі дослідження діяльності ринку природного газу, виявлено такі фактори, які стримують розвиток конкуренції:

1. На оптовому ринку природного газу:

- отримання НАК «Нафтогаз України» переваг у вигляді звільнення від оподаткування операцій із ввезення на митну територію України природного газу;
- наявність корпоративних відносин між НАК «Нафтогаз України» та суб'єктами господарювання, що здійснюють діяльність на суміжних ринках;
- суміщення виконання НАК «Нафтогаз України» функцій постачальника із спеціальними обов'язками та здійснення діяльності на оптовому ринку.

2. На ринку постачання природного газу:

- недосконалий механізм компенсації субсидій учасникам ринку;
- покладення спеціальних обов'язків на виключне коло суб'єктів господарювання та відсутність критеріїв для залучення інших суб'єктів господарювання для виконання таких обов'язків. Відповідно, неможливість відкриття незалежними постачальниками в уповноваженому банку рахунку зі спеціальним режимом використання, адже відкриття таких рахунків передбачено лише постачальниками, на яких покладено спеціальні обов'язки.

В 2016 р., АМКУ проведено ряд заходів по усуненню виявлених недоліків, а саме:

1. Нарахування штрафних санкцій НАК «Нафтогаз України» теплопостачальним організаціям у зв'язку із заборгованістю.

2016 р. Комітет звернувся до Кабінету Міністрів України стосовно вжиття заходів щодо врегулювання проблемних питань відносин між НАК «Нафтогаз України» та теплопостачальними організаціями. За результатами розгляду звернення Комітету, Віце-прем'єр-міністр України доручив НКРЕКП, Мінфіну, Мінрегіону, Мінекономрозвитку Міненергугілля та НАК «Нафтогаз України» надати свої пропозиції та врегулювати питання, порушені Комітетом. Разом із цим, КМУ затвердив Примірний договір про постачання природного газу виробникам теплової енергії для виробництва теплової енергії.

2017 р. Заплановано: внести пропозиції щодо розроблення відповідних змін до Порядку перерахування деяких субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам на надання пільг; розробити типовий договір для постачання природного газу теплопостачальним підприємствам.

2. Встановлення 100% попередньої оплати за послуги транспортування та розподілу природного газу замовникам.

2016 р. Комітет надав рекомендації НКРЕКП щодо можливості зменшення фінансового навантаження на теплопостачальні (теплогенеруючі) організації шляхом перегляду розміру чи повного скасування норм попередньої оплати, передбачених у типовому договорі на транспортування природного газу, та типовому договорі розподілу природного газу.

За результатами розгляду рекомендацій Комітету НКРЕКП, зокрема, повідомила про те, що з метою зменшення фінансового навантаження на теплопостачальні (теплогенеруючі) організації розроблено проект постанови «Про внесення змін до деяких постанов НКРЕКП», відповідно до якого вносяться зміни до типового договору розподілу природного газу.

2017 р. Заплановано: внести пропозиції щодо розроблення відповідних змін до нормативно-правових актів.

3. Нарахування плати за послуги газотранспортних та газорозподільних підприємств за встановлену потужність, а не за протранспортований обсяг.

2016 р. Надано рекомендації НКРЕКП ужити заходів щодо нормативного врегулювання проблемних питань, пов'язаних з визначенням потужності у фізичних точках виходу з газотранспортної системи відповідно до фактичних показників споживання природного газу суб'єктами господарювання.

2017 р. Заплановано: внести пропозиції щодо розроблення відповідних змін до нормативно-правових актів з урахуванням того, що оплату замовленої потужності Операторам газотранспортної та газорозподільної систем споживач буде здійснювати з урахуванням фактично спожитого природного газу.

4. Відмова НАК «Нафтогаз України» підписувати договори постачання природного газу з ОСББ.

2016 р. Комітет звернувся до Кабінету Міністрів України з проханням ужити заходів для врегулювання проблемних питань у правовідносинах між НАК «Нафтогаз України» та ОСББ, зокрема, стосовно відмови НАК «Нафтогаз України» підписувати договори постачання природного газу з ОСББ у зв'язку з наявною заборгованістю попереднього управителя (балансоутримувача) або обслуговуючої організації.

За результатами розгляду звернення Комітету, Віце-прем'єр-міністр України доручив Міненергугілля, Мінекономрозвитку, Мінрегіону та НАК «Нафтогаз України» надати пропозиції щодо врегулювання питань, порушених Комітетом.

2017 р. Заплановано: внести пропозиції щодо розроблення відповідних змін до Закону України «Про теплопостачання» та/або інших нормативно-правових актів, які б:

- унеможливили залишення ОСББ без опалення будинків, зокрема закріплення норми що виключатимуть ОСББ як правонаступника за борговими зобов'язаннями з оплати спожитих енергоносіїв та послуг з їх транспортування і постачання, що виникли у суб'єкта господарювання, який раніше використовував зазначене майно;

– врегульовували питання щодо недопущення відмови попередніх управителів (балансоутримувачів) будинків від сплати заборгованості за газопостачання та інших комунальних послуг.

5. Доступ до газотранспортних потужностей.

2016 р. Комітетом надано рекомендації НАК «Нафтогаз України» розробити в найкоротший строк порядок подання та розгляду запитів на доступ до газотранспортних потужностей у пункті м. Будінце.

Станом на 02.07.2016 НАК «Нафтогаз України» повідомила про виконання вищезазначених рекомендацій.

6. Необхідність затвердження примірного договору купівлі-продажу природного газу.

2016 р. Створена робоча група у складі представників Комітету, НКРЕКП, ДРС, Міненерговугілля. Внесено зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 13.07.2016 № 444 «Про затвердження Примірного договору купівлі-продажу природного газу з постачальниками природного газу із спеціальними обов'язками для потреб побутових споживачів та релігійних організацій» [11].

2017 р. Заплановано: внести пропозиції щодо розроблення відповідних змін до постанов Кабінету Міністрів України від 29.04.2016 № 357 «Про затвердження Примірного договору про постачання природного газу виробникам теплової енергії для виробництва теплової енергії» [12].

7. Необхідність забезпечення ефективного використання газорозподільних систем, що належать державі.

2016 р. Створена робоча група під головуванням Віце-прем'єр-міністра України В. Кісціона та за участю Мінекономрозвитку, Міненерговугілля, Мін'юсту, Мінфіну, ФДМ, Антимонопольного комітету України, ДРС, НКРЕКП, ПАТ «Нафтогаз України», ПАТ «Укртрансгаз».

2017 р. Заплановано: внести пропозиції щодо розроблення відповідних змін до проекту постанови Кабінету Міністрів України «Про забезпечення ефективного використання газорозподільних систем, що належать державі».

8. Врегулювання механізму перерахунку вартості спожитого газу.

2016 р. Надано пропозиції Міністерству енергетики та вугільної промисловості. Комітет звернувся до Кабінету Міністрів України з пропозицією надати доручення Міненерговугіллю України врегулювати ситуацію, пов'язану із здійсненням газопостачальними підприємствами донарахувань обсягів газу.

Відповідні зміни внесено до постанови Кабінету Міністрів України щодо порядку (механізм, алгоритм) здійснення газопостачальними підприємствами перерахунку обсягів природного газу, враховуючи зміни норм газопостачання.

На 31.12.2016 існує нормативна неврегульованість функціонування постачальників зі спеціальними обов'язками. Крім того, перепонами на шляху розвитку конкуренції на ринку постачання природного газу для потреб побутових споживачів є низька рентабельність, відсутність механізму монетизації субсидій, інертність та низька обізнаність споживачів у виборі альтернативної «газконтори» тощо (невиконання ст. 11 Закону України «Про ринок природного газу») (рис.1).

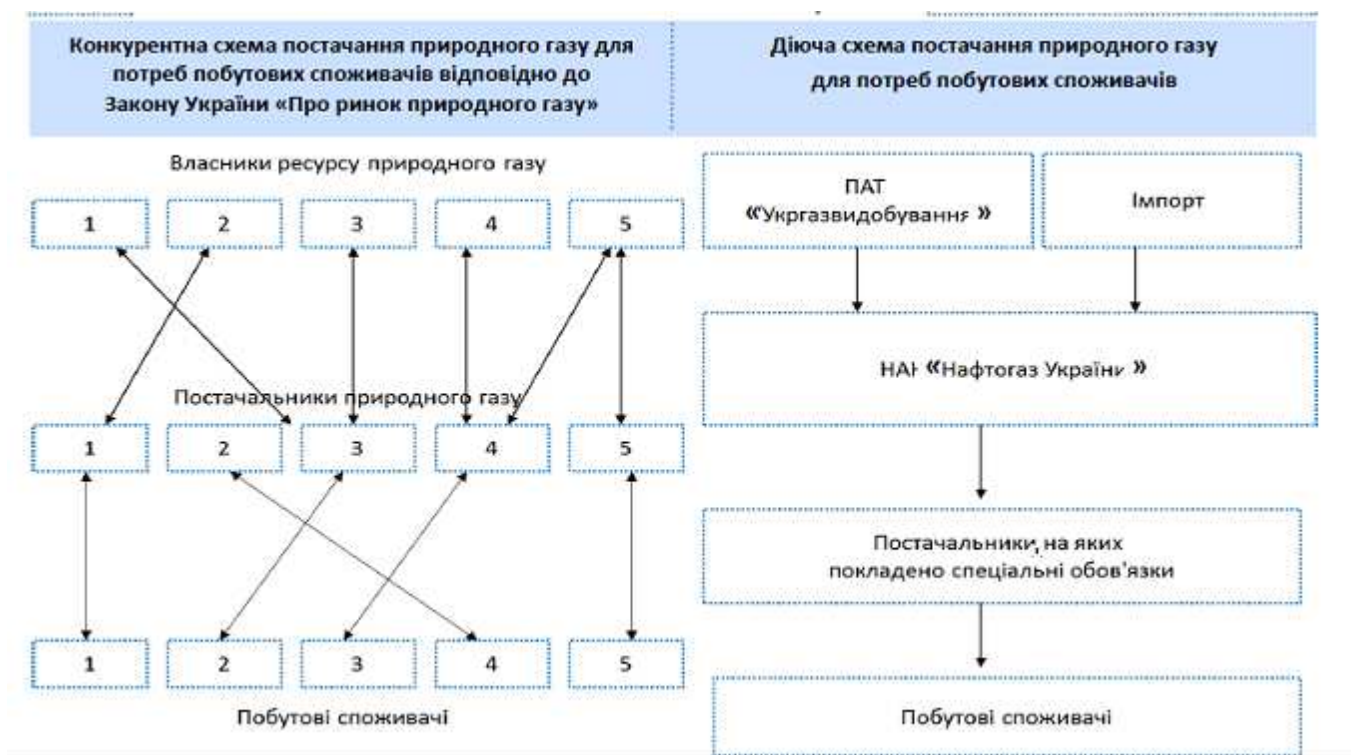

Рис. 1. Діюча та конкурентна схема постачання природного газу для потреб побутових споживачів [7]

АМКУ запропоновано схема компенсації субсидій постачання природного газу (рис.2).

Запропонована схема компенсації субсидій та інші пропозиції надано Комітетом у межах компетенції відповідним органам влади з метою запровадження недискримінаційного та прозорого механізму доступу незалежних постачальників на ринок постачання природного газу для потреб побутових споживачів.

У 2017 році комітет продовжуватиме активну співпрацю з державними органами та учасниками ринків природного газу щодо розвитку конкуренції, вирішення проблемних питань та, зокрема, реалізації положень, передбачених нормами Третього енергетичного пакета, а саме: створення умов для вільної торгівлі газом; відокремлення оператора ГТС (моделі

відокремлення ОУ, ISO); введення системи надання послуг на точках входу/виходу; проведення аукціонів на точках входу/виходу на міждержавних з'єднаннях.

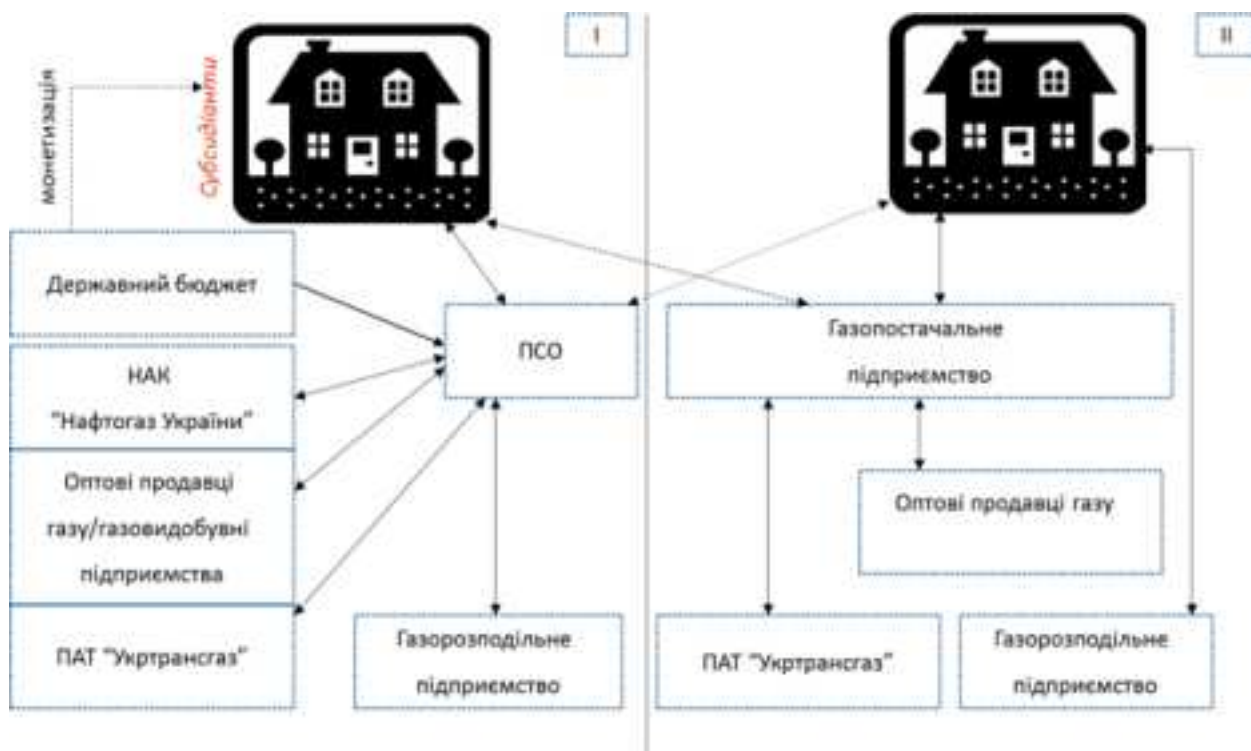

Рис. 2. Схема компенсації субсидій постачання природного газу [7]

Висновки. Підсумовуючи, можна зазначити, що українські енергетичні ринки перебувають в стадії реформування. Кінцевою метою такого реформування є створення конкурентного середовища і перехід до повномасштабних ринків електричної енергії та природного газу. Для її забезпечення необхідно в найближчому майбутньому відокремити діяльність з розподілу від постачання природного газу та електроенергії. Тобто, щоб суб'єкт природної монополії не здійснював діяльність на суміжних ринках. Зазначене дасть змогу створити конкурентне середовище на ринках постачання енергоресурсів. Як наслідок, це максимально сприятиме задоволенню потреб споживачів.

Список літератури.

1. Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» від 01.07.2014 № 1555-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1555-18>;
2. Закон України «Про засади функціонування ринку електричної енергії України» від 24.10.2013р. № 663-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/663-18>;
3. Закон України «Про НКРЕКП» від 22.09.2016 № 1540-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1540-19>;
4. Закон України «Про ринок електричної енергії України» (проект) 1852-VIII від 21.02.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58829;
5. Закон України «Про ринок природного газу» від 09.04.2015 № 329-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/329-19/page>;
6. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення розрахунків за електричну енергію» від 10.04.2014 № 1198-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1198-18>;
7. Звіт Антимонопольного комітету України за 2016 рік, затверджений розпорядженням Антимонопольного комітету України від 14.03.2017 № 2-рп [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=133712&schema=main>;
8. Міжнародний документ «Договір про заснування Енергетичного Співтовариства» від 25.10.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_926;
9. Наказ Міністерства енергетики та вугільної промисловості України «Про затвердження Порядку складання річних та місячних прогнозних балансів електричної енергії об'єднаної енергетичної системи України» від 16.08.2016 № 521 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1224-16>;
10. Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Правил користування електричною енергією для населення» від 23 серпня 2016 року № 591 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249303067>;
11. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Примірного договору купівлі-продажу природного газу з постачальниками природного газу із спеціальними обов'язками для потреб побутових споживачів та релігійних організацій» від 13.07.2016 № 444 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/444-2016-%D0%BF>;

12. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Примірною договору про постачання природного газу виробникам теплової енергії для виробництва теплової енергії» від 29.04.2016 № 357 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/357-2016-%D0%BF>;

13. Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг «Про затвердження Порядку формування прогнозованої оптової ринкової ціни електричної енергії» від 03.03.2016 № 289 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0428-16>;

14. Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг «Про затвердження Змін до Порядку визначення відрахувань коштів на поточні рахунки постачальників електричної енергії за регульованим тарифом та на поточний рахунок із спеціальним режимом використання оптового постачальника електричної енергії» від 13.06.2013 № 700 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1168-13>.

References.

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine "On State Support entities", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1555-18> (Accessed 01 July 2014);

2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2013), The Law of Ukraine "On principles of functioning electricity market of Ukraine", available at: zakon2.rada.gov.ua/laws/show/663-18 (Accessed 24 October 2013);

3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016), The Law of Ukraine "On NKREKP", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1540-19> (Accessed 22 September 2016);

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine (draft) "On Electricity Market of Ukraine", available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58829 (Accessed 21 February 2017);

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "On the natural gas market", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/329-19/page> (Accessed 09 April 2015);

6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine "On amendments to some laws of Ukraine concerning improvement of payments for electric energy", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1198-18> (Accessed 10 April 2014);

7. Antimonopoly Committee of Ukraine (2016), "Report of the Antimonopoly Committee of Ukraine for 2016", available at: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=133712&schema=main> (Accessed 14 March 2017);

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2005), International document "Treaty establishing the Energy Community", available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_926 (Accessed 25 October 2005);

9. Ministry of Energy and Coal Industry of Ukraine (2016), Order of the Ministry of Energy and Coal Industry of Ukraine "On approval of annual and monthly forecast balance of electricity united energy system of Ukraine", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1224-16> (Accessed 16 August 2016);

10. Cabinet of Ministers of Ukraine (2016), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Amendments to the Rules of electricity for the population"", available at: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249303067> (Accessed 23 August 2016);

11. Cabinet of Ministers of Ukraine (2016), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the Model contract of sale of natural gas from natural gas suppliers with special responsibilities for the needs of domestic consumers and religious organizations"", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/444-2016-%D0%BF> (Accessed 13 July 2016);

12. Cabinet of Ministers of Ukraine (2016), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the Model agreement on natural gas supplies to producers of thermal energy for heat generation"", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/357-2016-%D0%BF> (Accessed 29 April 2016);

13. National Commission for state regulation in the energy and utilities (2016), "Resolution of the National Commission for state regulation in the energy and utilities "On approval of the formation of the projected wholesale market price of electricity"", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0428-16> (Accessed 03 March 2016);

14. National Commission for state regulation in the energy and utilities (2013), "Resolution of the National Commission for state regulation in the energy and utilities "On Amendments to the Procedure for determining the contributions of current accounts of suppliers of electricity at regulated rates and the current account of the special use of the wholesale electricity supplier"", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1168-13> (Accessed 13 June 2013).

Стаття надійшла до редакції 11.04.2017 р.

ТОВ "ДКС Центр"

Вропы